

Филозофски факултет, Нови Сад

ЗБОРНИК У ЧАСТ МАРИЈИ КЛЕУТ

Нови Сад 2013.

Данијела Р. Петковић (1975)¹
Институт за књижевност и уметност
Београд

УДК: 821.163.41–13.09:398

МАТРИЦЕ И ВАРИЈАБИЛНИ ЕЛЕМЕНТИ СИЖЕА ЕПСКИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА²

У овом раду испитују се стабилни и променљиви сегменти сижејних модела епских песама. Дефинишу се матрице и варијабле, уочавају се њихови међусобни односи и места на којима се укључују у сиже. Упоредивањем различитих сижејних образаца издвајају се заједничке, интерсижејне матрице, које се потом класификују према типичном месту и покретљивости у моделима.

Сиже, сижејни модел, матрице, варијабле, графовска структура, стабло.

Проучавање општих законитости епских сижеа мора започети од њихове тематске класификације. На највишем, најопштијем нивоу налази се тип (нпр. песме о ослобађању, женидби, јуначким такмичењима и сл.). Тип се потом грана на подтипове (ослобађање из тамнице, женидба с препрекама итд.), они на групе, групе на подгрупе итд., све до појединачних сижеа. На најнижој разини налази се сиже, као једна наративна конкретизација. Доследно ставовима формалиста, сиже се може дефинисати као непоновљива поетска организација уланчаних мотива.³ Именовање хијерархијских равни није строго прецизирано, једино су појединачни сиже и тип две фиксирани, чврсте, рубне тачке на вертикалној оси опште — конкретно. За тип је карактеристична тематска оријентисаност,

1 petkovic.danijela@yahoo.com

2 Овај рад је настао на пројекту **Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду** (бр. 178011), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

3 Основна дистинкција фабуле и сижеа почива на разликовању укупности мотива од њихове конкретне организације, распореда укључене грађе (Томашевски 1972: 199–200).

док се на осталим нивоима појављује и заједничка композиционо–структурна организација груписаних сижеа, све прецизнија како иде ка дубљим нивоима конкретизације. Ту већ можемо говорити о сижејном моделу, као начину представљања појединачних сижејних реализација.

Путилов је сматрао да су тип схеме и сижејна тема видови уопштавања садржаја конкретне песме (Путилов 1970: 9—10). Обједињавањем теме и схеме, заправо и настаје сижејни модел. Иако је уобичајено, уосталом, и најтачније, посматрати сижејни модел као „најмањи заједнички садржалац свих песама једног круга варијаната“ (Делић 2006: 52), у пракси се он појављује и на вишим нивоима тематско–структурног удруживања сижеа, тј. може се успоставити и на нивоу подгрупе, групе, чак и подтипа. Крећући се ка вишим нивоима уопштавања, сижејни модел постаје све мање прецизан, све општији, обухвата све већи број песама, које се међусобно удаљавају, задржавајући на крају пута (у оквиру једног типа) само тематску блискост. Недоследност прецизног дефинисања нивоа на ком се успоставља сижејни модел потиче и од неравномерне разгранатости типова. Зависно од стања сачуваног усменог фонда, неки типови се гранају све до круга варијаната, док се други завршавају брзо, већ подтипом или групом. Непрецизности такође доприносе и тешкоће утврђивања граница варијанте⁴, јер је окупљање варијаната и уочавање њихових заједничких појединости први корак ка исцртавању сижејног модела. Зато у овом раду питање равни на којој се успоставља сижејни модел остаје по страни, док ће се истраживање усмерити на проучавање стабилних и променљивих сегмената радње.⁵

4 Већ је и сам појам варијанте вишедимензионалан. То може бити свако ново извођење било ког усменог дела (Самарџија 2007: 22), затим, творевина која „преузима структурне или сижејне особености“ неке друге, потом, творевина која се од друге из исте хијерархијске равни разликује по неком мотиву (Пешић — Милошевић–Ђорђевић 1984: 263) или су варијанте усмени поетски продукти у оквиру једног жанра, са истим основним мотивом и блиским током радње (Клеут 2006: 17).

5 Грађа је ограничена на епске песме из старијих записа, Вукових класичних збирки, необјављених рукописа и заоставштине, као и оне из Милутиновићеве *Пјеваније*.

Сижејне матрице и сижејне варијабле

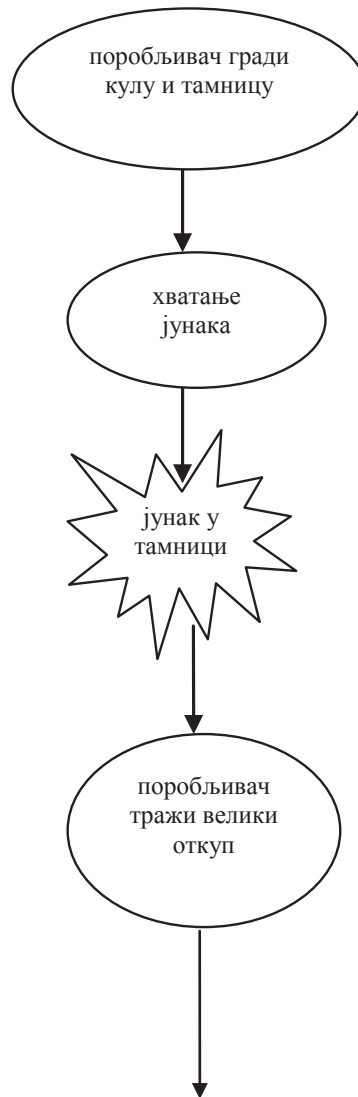
Свако превођење на раван модела подразумева извесно сажимање, односно, изналагање заједничких елемената свих конкретних остварења. То најпре значи истицање општег централног мотива у називу модела, а затим и кратко, схематизовано представљање тока радње. Примера ради, један модел песама о ослобађању из тамнице — делија девојка спасава утамниченог јунака, има следећу схему:⁶

- доспеће у тамницу/јунак у тамници;
- (поробљивач тражи велики откуп, љубу или сестру);
- (јунак пише породици да му се не нада);
- љуба и/или сестра брије главу, преоблачи се у царевог или пашиног делију;
- љуба и/или сестра глуми бахатог посланика и потражује сужња;
- поробљивач га пушта/пуштање и слање пратње (у којој може бити и поробљивач);
- разоткривање на поласку или успут/разоткривање и убијање пратње;
- поробљивач сазнаје истину и/или бива убијен;
- повратак.

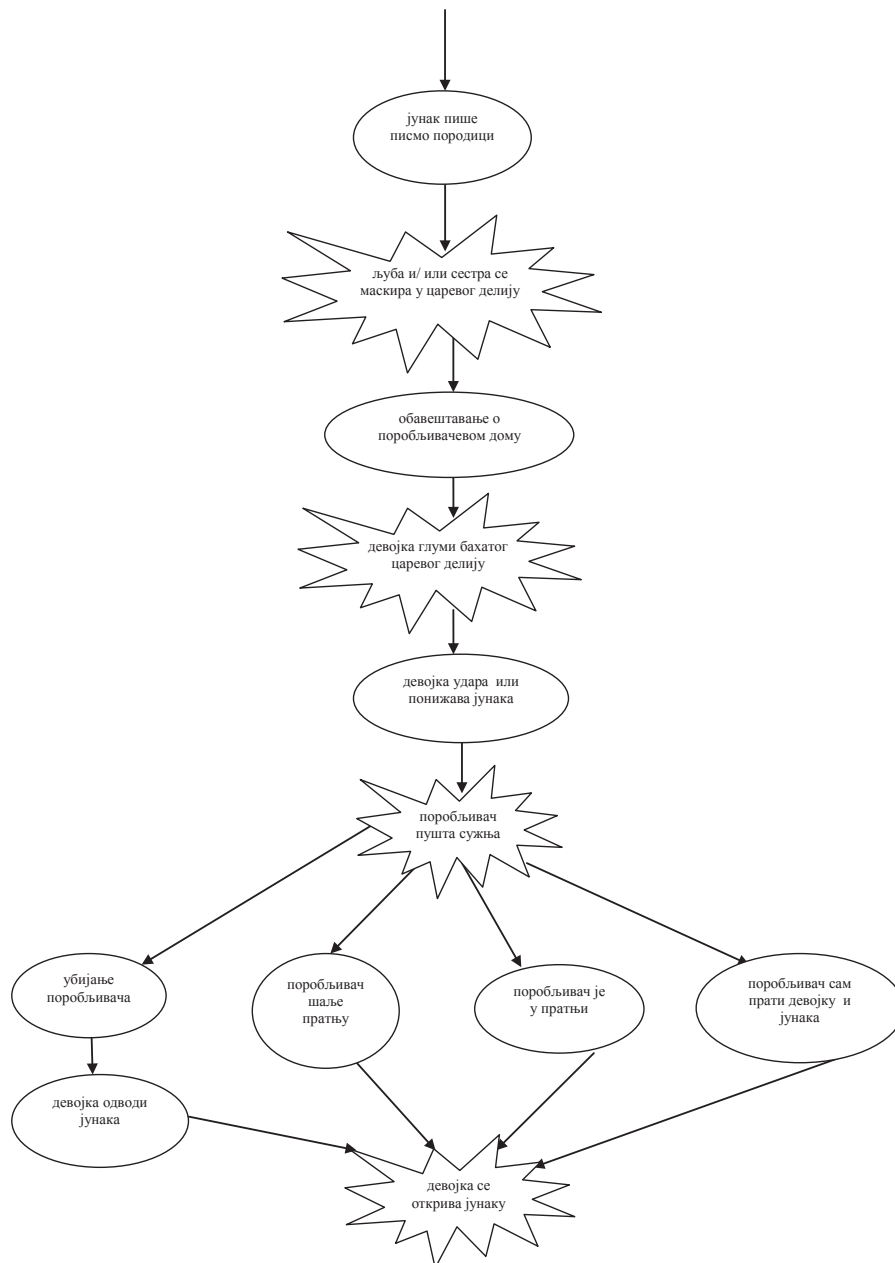
Још прецизнију слику истог модела даје дијаграм тока:⁷

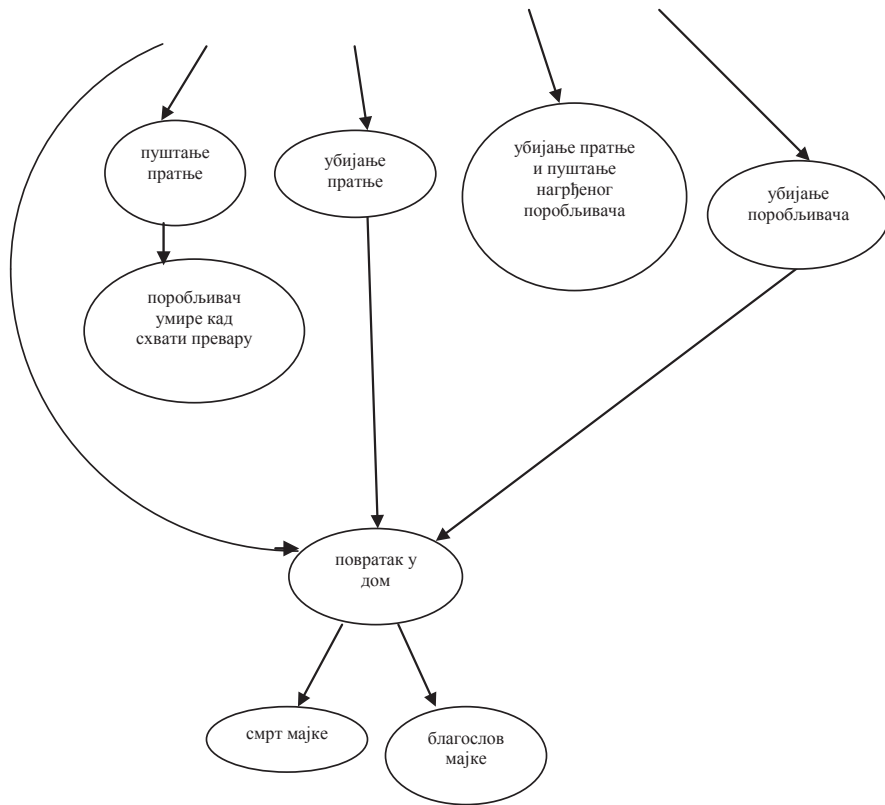
6 Заграда означава да се одређени сегмент не појављује у свим варијантама, а коса црта се употребљава за приказ алтернативних решења у оквиру једног сегмента радње.

7 Елиптичне површине показују варијабилне сегменте, којих нема у свим песмама ове групе, док се сегменти у зракастим пољима појављују у свим варијантама.

МАТРИЦЕ И ВАРИЈАБИЛНИ ЕЛЕМЕНТИ СИЖЕА ЕПСКИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА

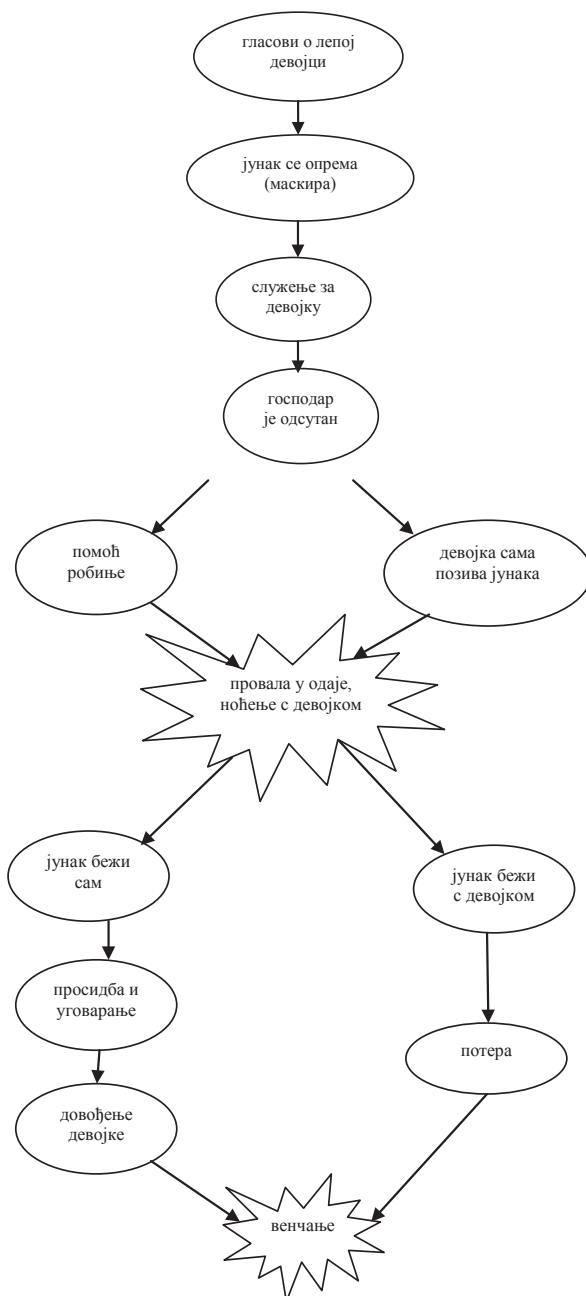

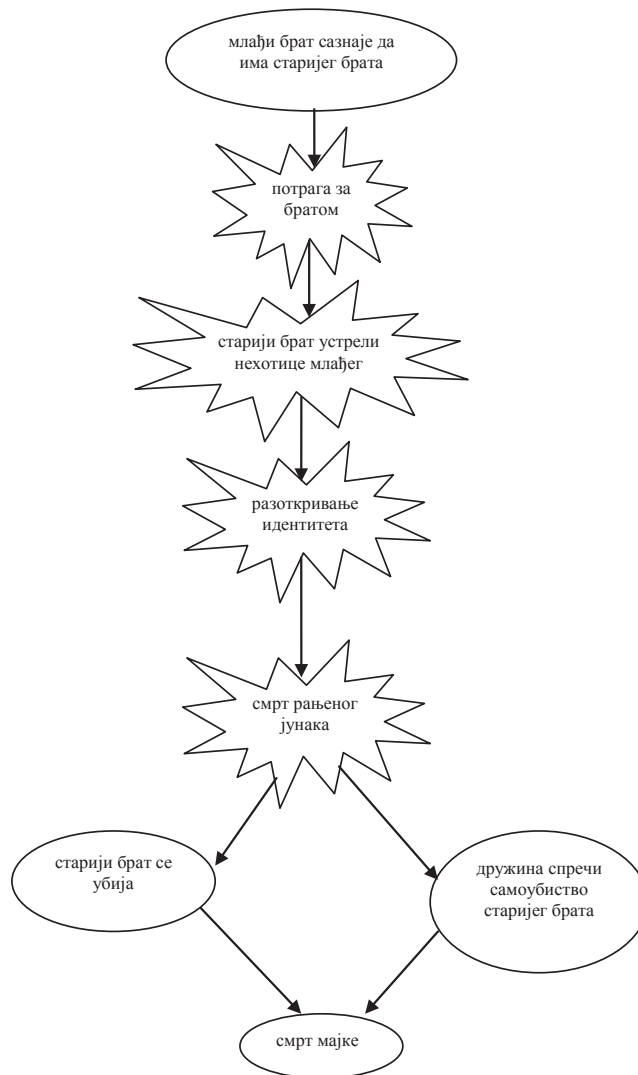
Сегменти радње заједнички свим песмама једног модела представљају сижејне матрице, константе. Оне се комбинују с варијаблама — променљивим сегментима, који се у неким примерима појављују, док у другима изостају, или који међусобно алтернирају, на одговарајућој сижејној позицији.

Дијаграм тока модела о провали у девојачке одаје није толико разгранат:

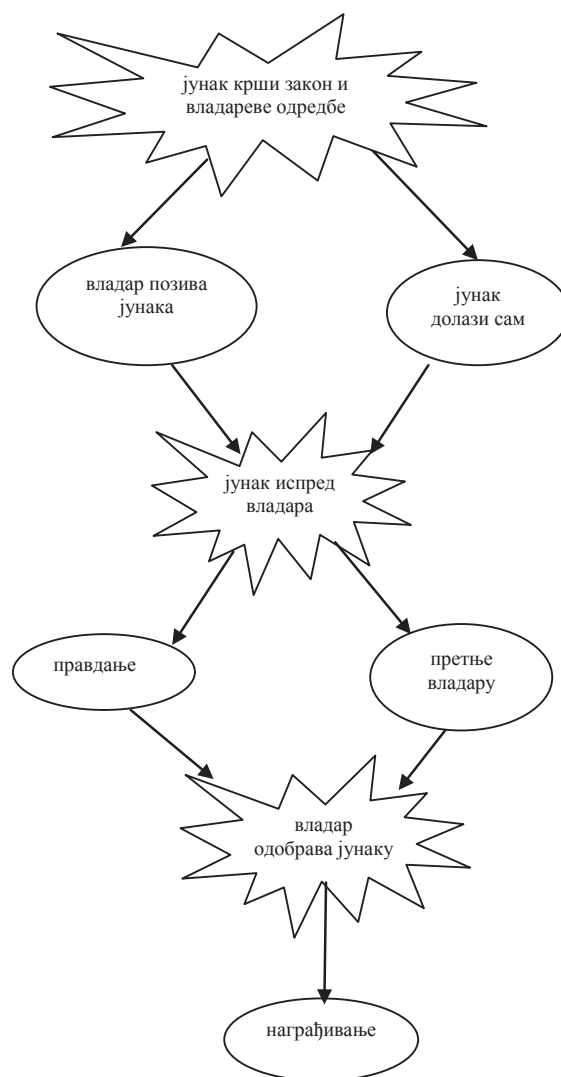
МАТРИЦЕ И ВАРИЈАБИЛНИ ЕЛЕМЕНТИ СИЖЕА ЕПСКИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА

Хомогену структуру има и група песама која у први план ставља породичне односе — братоубиство у незнању:

Сличан је и модел владар попушта самовољном јунаку:

Овакве схеме, које омогућавају увид у основне сегменте (чворишта) радње и релације међу њима, тј. показују усмереност радње, сижејни ток, умногоне подсећају на графовску структуру података, односно, на стабло као једну врсту графа.⁸ Структура епске песме, дакле, одговара усмереном стаблу или простом усмереном (оријентисаном) графу. Сваки сегмент радње, било да је константан или променљив (матрица или варијабла), представља један чвор, а њихова веза и начин повезивања обележен је усмереном граном.

Различити дијаграми у овим примерима показују већу или мању разгранатост сегмената радње (већи или мањи степен чвора, његову валентност⁹) и омогућавају сагледавање односа константних и променљивих делова сижеа. Међутим, пребројавање матрица и варијабилних елемената не говори много о компактности модела. Рецимо, схема служења за девојку ослања се више на варијабле, док се братоубиство у незнању конституише претежно као низ матрица, а оба модела су чврсто структурисана и лако препознатљива по својим устаљеним схемама. Заправо, сва четири примера представљају хомогене, уједначене моделе, што потврђују бројне варијанте и релативно мали број сижеа који се у понеком сегменту удаљавају од доминантног тока радње. Праву слику би дао дијаграм тока који би занемарио ретка одступања и држао се само блиских сижеа, јер су у датим примерима фреквентнији. Постојећи дијаграми, међутим, настоје да покажу све модалитете схеме једне групе песама, без обзира на то да ли је реч о доминантној структури или појединачном „испадању“ из формулативног сижејног низа.

8 Математика и информатика за приказивање структуре података користе графове — схеме које се састоје од чворова и грана које их спајају. Ако два чвора спаја једна грана, дакле, ако је могућ само један пут, правац који повезује два чвора, говоримо о усмереном, антисиметричном или оријентисаном графу. Ако постоји веза између свих чворова једног модела, реч је о комплетном графу, у супротном, граф је прост. Стабло је граф чија су свака два чвора повезана само једном граном. Оно може имати корен (чвор од ког се полази), родитеље (чворови који претходе другим чворовима) и децу (чворови који происходе из неког чвора). (Cvetković 1990: 3—26, 44—47; Балтић 2008: 13, 30; Теорија графова 2012; Стабло (теорија графова) 2012)

9 Валентност или степен чвора (улазни или излазни) представља број грана које улазе у један чвор или излазе из једног чвора (Cvetković 1990: 7; Балтић 2008: 13; Степен (теорија графова) 2012).

Матрице представљају стабилне, системске елементе сижејног модела, као целовите структуре, а варијабле су несистемски елементи, Лотманов „шум“ (Lotman 1976: 98—121), којим се повећава ентропија, динамизује и разбија изоморфна схема. Иако варијабле гранају и усложњавају схему, а матрице је фиксирају, погрешно би било тврдити да модел почива на матрицама. Он никада није монолитан систем. У генерисању учествују и константни и променљиви елементи, а у зависности од модела, као што показују дати примери, преовлађују једни или други. Матрице су бројније у моделима који обухватају сличније, уједначеније варијанте. Комбинација једне или две матрице и варијабилних елемената није ретка појава. Заправо, у сваком моделу неизоставна је макар једна матрица. Она је карактеристична за кулминацију или расплет радње, поклапа се са централним мотивом, па је отуда према њој именован дати модел. Примера ради, спасавање бегом је инваријантни сегмент истоименог модела, док су заробљавање и стварање повољних околности за бег променљиви чланови композиционо–сижејног низа. Помињане варијанте о женидби отмицом после ноћи проведене с девојком имају само две матрице — провалу у девојачке одаје и венчање.

Неуједначена заступљеност матрица и варијабли у различитим моделима, између осталог, почива и на истоветној природи сваког од ових елемената. Наиме, и сижејне матрице и сижејне варијабле егзистирају као уланчани низови мотива у тачно одређеним сегментима радње.¹⁰ Будући да се и једне и друге посматрају на овом нивоу структуре, на средокраћи између јединичног мотива и сижејног модела, и једне и друге се могу даље сегментовати, а у супротном смеру, уопштавати. Иако је матрица заједнички пресек свих варијаната, чланова једног скупа, она није дословно пресликавање, већ само понављање истог обрасца. Понављање јесте општи епски принцип структурисања, а импровизација му је противтежа.¹¹ То су заправо две супротстављене силе које увек истовремено

10 Уланчане низове мотива Л. Делић назива композиционим мотивима, а они попуњавају одговарајућа „мотивска места“ у појединачним сижеима (Делић 2006: 24—25).

11 Импровизација уноси ентропију у систем, разбија чврсте стеге клишеа, али у задатим оквирима комбинује увек познате елементе. Тако се „раскованост“ импровизације и „окованост“ правила узајамно условљавају (Lotman 1970: 246—248).

делују, па је њихова резултанта препознатљив образац чији елементи нису једнолики, али имају исту функцију. Управо је таква и сижејна матрица. Заједничка је за све чланове истог скупа, песме једног модела, али није идентична у свакој од њих, већ се може даље сегментовати на међусобно алтернативне мотиве. Тако, у првом примеру, делија–девојка која ослобађа јунака из тамнице може бити његова љуба, сестра, или се љуба и сестра удружују; затим, девојка се маскира сама или уз помоћ берберина; бахато понашање према ослобођеном сужњу реализује се као бичевање или захтев да ослободиоцу провода коња и сл. Исто важи и за варијабилне сегменте. Бељаре, јаничари или Турци мештани упућују девојку на поробљивачев дом и тамницу, а такође равноправно постоје и варијанте које изостављају ову деоницу.

Као што се матрице и варијабле „уситњавају“, тако се на вишим ступњевима хијерархије могу уопштавати. Две варијабле сижеа о братоубиству у незнању — старији брат се убија и дружина спречи самоубиство старијег брата — заједно се именују нпр. као реакција старијег брата. Разгранати сегмент претходно поменутог модела о ослобађању, од пуштања сужња до повратка у дом (види дијаграм) своди се на освету поробљивачу и откривање идентитета, с напоменом да је чак и редослед ових општијих сегмената варијабилан, изменљив. Изостављањем нестабилних сегмената и уопштавањем осталих добија се знатно једноставнија, сведенија схема:¹²

- јунак у тамници;
- породица сазнаје да је заробљен;
- делија–девојка, члан породице, маскира се у турског јунака;
- ослобађање јунака преваром;
- освета поробљивачу;
- откривање идентитета;
- повратак.

12 Полукружне стрелице показују да се суседни сегменти могу ротирати, тј. замењивати места у различитим варијантама. Ако би се схема приказала као графовска структура, у овом сегменту, због два могућа правца, две паралелне гране између два чвора, уместо о уобичајеном простом графу, карактеристичном за приказ већине епских сижеа, говорили бисмо о мултиграфу (Cvetković 1990: 5; Балтић 2008: 13; Усмерен граф 2012).

Даљим кадрирањем у истом смеру стижемо до још уопштеније схеме: заробљени јунак; ослобађање; освета непријатељу, што се, у крајњој линији, своди на релацију: јунак — противник — помоћник. С обзиром на то да је девојка спасилац, протагониста, отвара се могућност и за успостављање антагонистичког односа јунак — противник, темељне парадигматске релације сваког епског сижеа.

Једнака могућност уопштавања и сегментовања матрица и варијабилних елемената намеће питање о легитимности њихове диференцијације. Да ли их је уопште могуће разлучити ако се матрице могу даље делити, а варијабле исто тако сабирати у општије обрасце? Тешкоће прецизног дефинисања исте су природе као питање оцртавања граница сижејног модела. Како се сижејни модел успоставља на различитим хијерархијским разинама структурисања, тако и матрице и варијабле егзистирају на различитим нивоима, а они директно проистичу од равни уопштавања сижејног модела који изграђују.

Ако матрицу или варијаблу назовемо сижејном, везујемо је за поједини сегмент радње, дакле, свака се односи на једну ситуацију одређену односом ликова, простором и временом дешавања. Прецизирање нивоа матрица и варијабли зато директно зависи од јасног успостављања каузалног композиционо–сижејног низа сегмената радње. Рецимо, једна од варијабли на почетку заплета сижеа о женидби након провале у девојачке одаје јесте одсуство господара. У трима варијантама (Е, 50; СНП II, 96; СНП III, 19) овај сегмент је изостављен — минус–поступак¹³, у истом броју песама девојачки скрбник одлази у лов (СНП Iпр, 81; СНП IIIпр, 67; ПЦХ, 95), у једној верзији иде на своје тимаре (Е, 24), а једанпут је позван на свадбу (СНП III, 22). Три потенцијалне реализације варијабле о одсуству господара у дијаграму тока подведене су под заједнички именоватељ, тј. варијабла није даље сегментована, зато што овакве појединачне модификације уопште не утичу на сам ток радње, нити на

13 Минус–поступак је Лотман упоредио са шупљином физичког модела, тј. с одсуством материје у очекиваном структуралном положају. Као што таква шупљина не значи одсуство материје него, напротив, има материјалну тежину, тако исто и негативни, нереализовани поступак (минус–поступак) делује као да је реализован (Lotman 1976: 152–153; Lotman 1970: 99).

карактеризацију ликова, те остају на нивоу измењивања статичних мотива. Радњу покреће одсуство господара, измештање из простора збивања главног тока, док је маркирање те нове локације¹⁴ мање важно. Певач бира из групе побројаних формулативних мотива, при чему изабрани мотив каузално не повезује с претходним или потоњим мотивима сижејног тока. Отуда шароликост у избору ових статичних мотива, као и њихова нестабилност, „заборављање“.

У истом моделу, на почетку расплета, алтернирају варијабле: јунак бежи сам и јунак бежи с девојком. За разлику од претходног примера здруживања лова, свадбе и одласка на имање у заједничку варијаблу о одсуству господара, ове две променљиве није могуће именовати као бег, а тиме и уздићи на ниво матрице, јер управо остављање или одвођење девојке детерминише уланчавање следећих сегмената и одређује даљи ток сижеа у правцу редовите свадбе или савлађивања потере.

Слично, у моделу владар попушта самовољном јунаку, разбијање матрице о кршењу закона или владареве одредбе на три променљива мотива: оглушивање о забрану, убиство владаревих људи или притужбе на јунакове зулуме, не би уопште изменило сижејни ток. С друге стране, разговор јунака и владара након којег јунак бива ослобођен не може бити матрица, већ се реализује као једна од две варијабле — правдање поступака или претња владару. Иако је сегмент који се надовезује изоморфан (владар пушта јунака), начин на који јунак добија слободу пресудан је не само за карактеризацију јунака и владара, него је то својеврсно жанровско обележје. На пример, духовито, шеретско правдање за љубавне згоде, пијанство и бекријање уноси у епику тонове романи, док је ослобађање директним супротстављањем, претњом, „дотеривањем цара до дувара“ — јуначки чин. Протагонисти варијаната које нагињу лирској стилизацији јесу бећари непознати историји, нпр. Нинко и Никола (Е, 82), бећар Ибраим (СНП Пр, 44; СНП Пр, 45), док је јунак који се супротставља и прети цару, у највећем броју варијаната, Марко Краљевић (Е, 87; Б, 90; Б, 91; Б, 92; СНП II, 57; СНП II, 70;

14 Извесно допунско мотивисање активирано је укључивањем архаичне матрице одласка у лов, али како ситуација није даље развијана ка формирању клишеа неуспешног лова или замењене ловине (Детелић 1996: 64—70), а будући да је њен актер на позицији противника, остале су само назнаке несреће која ће га задесити.

СНП II, 71; СНП VI, 18; СНП Пр, 43; СНП Пр, 46; ПЦХ, 111). Избор јунака који ће се наћи пред владаром пројцира одабир одговарајуће варијабле у расплету, а она потом детерминише жанр.

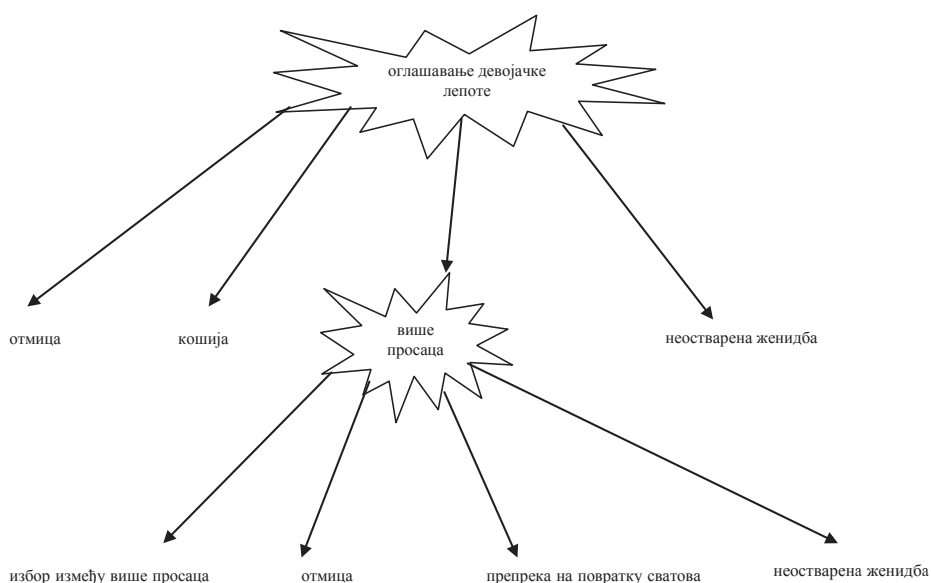
Интерсижејне матрице и интерсижејне варијабле

Кад је реч о матрицама и нивоима уопштавања, осим сижејних (интрасижејних) матрица, које се односе на непроменљиви сегмент радње свих песама одговарајуће групе сижеа, постоје и међусижејне (интерсижејне) матрице — изоморфни обрасци који се селе из модела у модел. То најпре могу бити поновљиви лексички обрасци, формуле као говорни, стилски клишеи, али и понављања на композиционо–тематској равни. У овом другом случају, као и код сижејних матрица, ниво уопштавања одговара чврстом низу мотива, сегменту радње, формулативној ситуацији, епском општем месту. Такве међусижејне матрице су препознатљиве и бројне, нпр. јунак у тамници, вишебој, лов, мегдан, маскирање, отмица девојке, венчање и сл. Мотив лова срећемо у сижеима о завади браће, убиству владара, огрешењу о празник, одрастању нахочета, служењу за награду, такмичењу, женидби вилом итд. Маскирање је обавезни елемент заплета у неким песама о ослобађању, појединим женидбеним сижеима, затим у извесним варијантама о одбрани девојачке части, продаји хајдука и сл.

Варијабле које се комбинују с међусижејним матрицама одређују, заправо, тип (подтип, групу, подгрупу) сижеа. Ако се међусижејна матрица сели из сижеа у сиже, дакле, преузима се као клише, онда променљиви сегменти који јој претходе или следе усмеравају, маркирају одговарајући сижејни модел.

Зависно од места на ком се интерсижејна матрица укључује у сиже, разликујемо разводне (индукционе), сабирне (дедукционе) и комбиноване матрице. Индукционе су карактеристичне за заплет и функционишу као разводници од којих се сиже рачва ка различитим сижејним разрешењима. Чвор којим се представља разводна матрица карактерише много већи излазни степен (већи број излазних грана), док је вредност улазног степена најчешће 0 (корен, почетни чвор графа) или 1 (дати чвор произлази само из једног,

претходног чвора). Примера ради, једна од иницијалних формула женидбених сижеа — оглашавање девојачке лепоте¹⁵ — најављује отмицу, кошију, појаву више просаца или неостварену женидбу. Исто тако, појава више просаца у заплету даље усмерава сиже ка моделу избора (женидба с препрекама), или неком типу отмице, женидби с препреком на повратку сватова или ка неоствареној женидби.

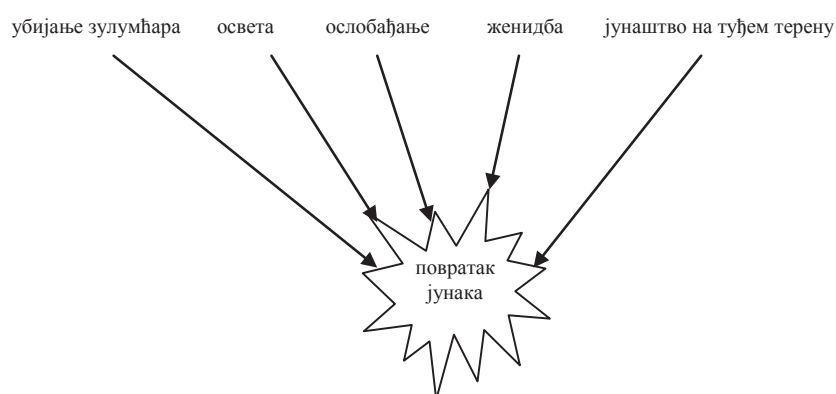

Истом типу разводне матрице, коју срећемо на почетку сижеа, припада и одсуство јунака. Његову привремену пасивност због болести или боравка у тамници или дугогодишње војевање, непријатељ користи да му нанесе штету. На индукциону матрицу, сижејну рачву, надовезује се неки од следећих мотива: похара дома, одвођење чланова породице, договор противника с јунаковом љубом о преудаји, провера љубе, клеветање јунака и сл. Ове променљиве су међусижејне (интерсижејне) варијабле (иако исте на сижејном нивоу могу функционисати као сижејне варијабле или као сижејне матрице) и оне даље

15 Ову формулу М. Детелић класификује као посебну уводну формулу комуникације (Детелић 1996: 127—128), а Б. Сувајџић као иницијалну формулу радње (Сувајџић 2008: 178—179).

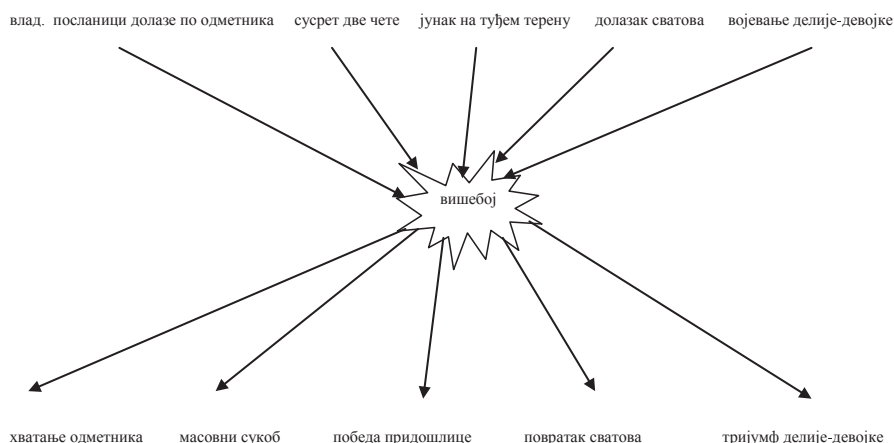
моделују сиже у правцу потраге за чланом породице, ослобађања, освете, спречавања преудаје жене (муж на свадби своје жене), потврде верности љубе, доказивања оданости владару итд.

Сабирне (дедукционе) матрице типичне су за расплет. Оне „сабирају“ више могућих сижејних токова у заједничко, формулативно разрешење. Чвор којим се сабирна матрица представља у графовском моделу има знатно већи улазни степен (већи број грана које улазе у њега) од излазног, који износи 0 (у случају да је то последњи чвор, тзв. лист) или 1 (када му следи формулативни епилог, последњи чвор). Рецимо, таква матрица је отмица девојке или венчање, за бројне групе песама о женидби, затим ослобађање као завршница готово свих сижеа истоименог типа. Повратак јунака је најфреквентнија дедукциона матрица и финале највећег броја песама готово свих сижејних типова (изузетак је већина песама о породичним односима и сижеи о смрти јунака).

Комбинована матрица истовремено је и сабирна и разводна, у њу се улива и од ње такође полази више сижејних токова. Оваква матрица је заједнички чвор неколико сижејних нити, те се поклапа са заплетом и кулминацијом радње. Улазни и излазни степен оваквог чвора (број грана које улазе и излазе) приближно је исти. То је зато што варијабле које непосредно претходе матрици (улазне варијабле) детерминишу оне које иза матрице следе (излазне варијабле).

Мегдан је типична комбинована матрица, која се јавља готово у свим групама сужеа. Происходи из одговора јунака (заточника) на уцену, угњетавање, из сусрета или свађе јунака и противника; то је начин ослобађања, задобијања плена, одбране невесте, утакмица која решава колективне и масовне сукобе итд. Побројане улазне варијабле у већој или мањој мери одређују избор излазних варијаната, које се потом надовезују на мегдан: повратак јунака, смрт, освета, ослобађање, женидба, масовна борба и сл. Исто тако, вишебој је чвориште у које се уливају: долазак владаревих људи по одметника, сусрет две чете, јунак на туђем терену, долазак сватова по испрошену девојку, војевање делије–девојке у царевој војсци. Одатле потом истичу следећи сужејни токови, комплементарни варијаблама које претходе матрици: хватање одметника, масовни сукоб, победа придошлице, повратак сватова и тријумф делије–девојке.

Иако је место матрице углавном фиксирано, нису ретке ни оне покретљиве, мобилне матрице, које се могу наћи на различитим сужејним позицијама. Тако се, на пример, већ помињани боравак јунака у тамници најчешће јавља као разводна матрица, после које следе различити модалитети ослобађања, пуштање за помоћ владару, спречавање преудаје љубе, женидба, мучење хајдука и сл. С друге стране, јунак у тамници може бити и комбинована

матрица. Тачка композиције на којој се она уводи одговара кулминацији или перипетији. Јунак доспева у сужањство после штете коју начини пребацујући цркву буздованом или после неуспешне отмице. Исто тако, придошлица, победник у вишебоју, накратко бива заточен, као и јунак који се посвађа с владаром, који одбија да промени веру или да се ожени наметницом. Два дивергентна разрешења (варијабле које се надовезују) јесу ослобађање или смрт јунака.

Даљим уопштавањем, крећући се ка вишим разинама, међусижејна матрица било које врсте може се преклопити и са целим сижеом када он улази у сложенији модел. Пример такве индукционе матрице јесте војевање у цареву војсци јер се на њу надовезује сиже о неверној жени („Бан Милутин и Дука Херцеговац“ — СНП II, 31) или сиже о спасавању отете љубе („Марко Краљевић и Мина од Костура“ — СНП II, 62).

Матрица, дакле, егзистира од нивоа мотива и формуле, преко низа мотива и сегмената радње, до сижеа. Могуће је чак и надилажење граница епике и усменог наратива. Мигрирајући из епске песме у друге усмене жанрове и обрнуто, заједнички приповедни елементи добијају статус међужанровских (интержанровских) матрица. Змија младожења, отета сестра или служење господара за коња неки су од бројних примера тематско–мотивског додиривања епске песме и бајке. Поједине матрице излазе из оквира усменог фонда и бивају асимилване у уметничкој књижевности као усмени клишеи, тј. архетипски фолклорни и митски обрасци. Такве матрице, овога пута, повезују одељене видове књижевног стваралаштва.

Литература:

Б — Божишић, В. (1878). *Народне пјесме из старијих највише приморских записа*, Београд: Гласник Српског ученог друштва.

Е — Геземан, Г. (1925). *Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама*. Сремски Карловци.

ПЦХ — Милутиновић, С. (1990). *Пјеванија црногорска и херцеговачка*. Никшић: Универзитетска ријеч.

СНП II — Караџић, В. С. (1988). *Српске народне пјесме*, II, Сабрана дела, књ. 5. Београд: Просвета.

- СНП III — Караџић, В. С. (1988). *Српске народне пјесме*, III, Сабрана дела, књ. 6. Београд: Просвета.
- СНП IV — Караџић, В. С. (1986). *Српске народне пјесме*, IV, Сабрана дела, књ. 7. Београд: Просвета.
- СНП VI — Караџић, В. С. (1935²). *Српске народне пјесме*, VI. Београд: Државна штампарија.
- СНП VII — Караџић, В. С. (1935²). *Српске народне пјесме*, VII. Београд: Државна штампарија.
- СНП VIII — Караџић, В. С. (1936²). *Српске народне пјесме*, VIII. Београд: Државна штампарија.
- СНП XIX — Караџић, В. С. (1936²). *Српске народне пјесме*, XIX. Београд: Државна штампарија.
- СНП IIр — Младеновић, Ж. и Недић, В. (прир.). (1974). *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*, II. Београд: САНУ.
- СНП IIIр — Младеновић, Ж. и Недић, В. (прир.). (1974). *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*, III. Београд: САНУ.
- СНП IVр — Младеновић, Ж. и Недић, В. (прир.). (1974). *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*, IV. Београд: САНУ.
- Балтић, В. (2008). *Теорија графова*. Београд.
http://mata.fon.rs/uploaded/dms/nastava/DMS_grafovi.pdf (27. 1. 2012)
Graf. http://sr.wikipedia.org/sr-el/Усмерен_граф (27. 1. 2012)
- Делић, Л. (2006). *Живот епске песме: „Женидба краља Вукашина“ у кругу варијаната*. Београд: Завод за уџбенике.
- Детелић, М. (1996). *Урок и невеста. Поетика епске формуле*. Посебна издања, књига 64. Београд: САНУ, Балканолошки институт, Универзитет у Крагујевцу, Центар за научна истраживања.
- Клеут, М. (2006). *Народна књижевност. Фрагменти скрипти*. Нови Сад: Филолошки факултет.
- Lotman, J. M. (1970). *Predavanja iz strukturalne poetike*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Lotman, J. M. (1976). *Struktura umetničkog teksta*. Beograd: Nolit.
- Пешић, Р., Милошевић–Ђорђевић, Н. (1984). *Народна књижевност*. Београд: Вук Караџић.
- Путилов, Б. (1970). О структуре сюжетообразования в былинах и юнацких песнях. *Македонски фолклор*. Скопје. 9—24.
- Самарџија, С. (2007). *Увод у усмену књижевност*. Београд: Народна књига, Алфа.

Стабло (теорија графова). [http://sr.wikipedia.org/wiki/Стабло_\(теорија_графова\)](http://sr.wikipedia.org/wiki/Стабло_(теорија_графова)) (27. 1. 2012)

Степен (теорија графова). [http://sr.wikipedia.org/wiki/Степен_\(теорија_графова\)](http://sr.wikipedia.org/wiki/Степен_(теорија_графова)) (27. 1. 2012)

Сувајдић, Б. (2008). Од традиције до усменог „текста“. Иницијалне формуле у песмама о хајдуцима и ускоцима. *Српско усмено стваралаштво* (ур. С. Самарџија). Београд: Институт за књижевност и уметност. 147—189.

Теорија графова. http://sr.wikipedia.org/wiki/Теорија_графова (27. 1. 2012)

Томашевски, Б. В. (1972). *Теорија књижевности*. Београд: СКЗ.

Cvetković, D. (1990). *Teorija grafova i njene primene*. Beograd: Naučna knjiga.

Danijela Petkovic

MATRIXES AND VARIABLE ELEMENTS IN THE FOLK EPIC POETRY PLOTS

Summary

A plot model is a result of the generalization of particular plots related thematically and structurally. The stabile segments of action that share all plots belonging to the same model are called plot matrixes or constants. The changing elements which exist only in some variants are called plot variables. Each model must contain at least one matrix matching its main motive. A plot scheme could be presented as a simple directed graph, as a tree where variables and matrixes are knots and their relations branches. Common segments of different plot models are called inter-plot matrixes. Preceding or succeeding variables define the direction of the plot. Depending on a place where inter-plot matrix has been included in the plot, there are three types of matrixes: an inductive, a deductive and mixed one. According to movability in a plot, an inter-plot matrix could be fixed to an exactly defined segment or remain mobile.